

УДК 811.11: 81'42:159.964.21

ЗВИНУВАЧЕННЯ ЯК ДИСКУРСИВНИЙ АКТ ТИПУ «АКУЗАТИВ»

Герасимів Л.Я., аспірант
кафедри англійської філології

Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

Стаття присвячена дослідженню конфліктного потенціалу тактики звинувачення у комунікативній ситуації звинувачення/виправдання як особливому типі конфліктної взаємодії. Запропоновано спробу аналізу звинувачення як дискурсивного акту типу «акузатив», реалізованого сукупністю прямих та непрямих мовленнєвих актів репрезентатив, комісив, директив та експресив.

Ключові слова: комунікативна ситуація звинувачення/виправдання, конфліктна взаємодія, звинувачення, дискурсивний акт, мовленнєвий акт.

Статья посвящена исследованию конфликтного потенциала тактики обвинения в коммуникативной ситуации обвинения/оправдания как особом типе конфликтного взаимодействия. Предложена попытка анализа обвинения как дискурсивного акта типа «аккузатив», реализованного совокупностью прямых и косвенных речевых актов репрезентатив, комиссив, директив и экспрессив.

Ключевые слова: коммуникативная ситуация обвинения/оправдания, конфликтное взаимодействие, обвинение, дискурсивный акт, речевой акт.

Gerasymiv L.Ya. ACCUSATION AS A DISCURSIVE ACT OF THE “BLAMING” TYPE

The article deals with the analysis of the conflict potential of the accusation tactics in the communicative situation of accusation/excuse as a special type of conflict interaction. An attempt is made to analyze the accusation as a discursive act of the “blaming” type, implemented by a set of direct and indirect speech acts: representatives, commissives, directives and expressives.

The situation of accusation/excuse is understood as a stereotypical situation in which the speaker's attitude is characterized as negative, since the addressee bears the responsibility for the speaker's unwelcome state of affairs. This communicative situation is characterized by the following: the communicative interests of the participants do not coincide; the speaker's actions aim at the change of the addressee's behavior or state; the addressee's actions aim at the conflict management, the decrease of the harm done to the speaker and the improvement of his/her emotional state.

The situation of accusation/excuse is attributed to the harmonizing type of conflict interaction, characterized by distinct features of conflict interaction and the interlocutors' will to harmonize communication and pass over to cooperative interaction.

The conducted research opens up new vistas for the thorough analysis of the excuse as a discursive act of the “apologizing” type, implemented by a set of the appropriate direct and indirect speech acts.

Key words: communicative situation of accusation/excuse, conflict interaction, accusation, discursive act, speech act.

Постановка проблеми. У комунікативній ситуації звинувачення/виправдання звинувачення постає як конфліктна тактика, складовими інтенції якої є повідомлення про факт вчинення певної дії, вираження негативної оцінки цієї дії, вказівка на відповідальність адресата за вчинення дії та примус його діяти/думати у потрібному для ініціатора звинувачення руслі.

У статті відстоюємо новий підхід до комунікативного трактування мовленнєвих дій звинувачення та виправдання та розглядаємо їх як дискурсивні акти (далі – ДА) у межах дискурсивного блоку «звинувачення/виправдання».

Актуальність дослідження звинувачення як дискурсивного акту типу «акузатив» зумовлена поліінтенційною природою мовленнєвого звинувачення та синонімічністю однойменної тактики тактикам засудження, осуду, зневаги та дорікання.

Постановка завдання. Метою статті є аналіз специфіки реалізації ДА звинувачення різного роду прямими та непрямими мовленнєвими актами (далі – МА) у комунікативній ситуації звинувачення/виправдання. Матеріалом дослідження слугують фрагменти текстів англійської художньої прози для дітей сучасних авторів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Як відомо, теорія мовленнєвої діяльності трактує комунікацію як процес, що відбувається не за допомогою речень чи висловлень, а через мовленнєві дії (акти), які є елементарними одиницями мовленнєвого спілкування. Хоча й існування таких одиниць не викликає сумнівів, дискусійним є питання про розмежування різних типів мовленнєвих дій. Учені виділяють мовленнєві (Дж. Остін, Дж. Серль), комунікативні (Т. ван Дайк) та дискурсивні (А. М. Приходько, М. Л. Макаров) акти.

Якщо мовленнєві та комунікативні акти є традиційно усталеними поняттями у лінгвістиці, то термін «дискурсивний акт» є відносно новим.

Услід за А. М. Приходьком, М. Л. Макаровим, І. С. Шевченко, ДА розуміємо як «одиницю мовленнєвої дії, що включена в інтеракцію та являє собою ланцюжок мовленнєвих актів, об'єднаних спільною телеологічною установкою в єдиний мовленнєвий блок, в якому сходяться, перетинаються і взаємодіють різні ілокутивні сили з різними (первинним та вторинними) прагматичними значеннями» [2, с. 103].

ДА у кожній комунікативній ситуації має свою специфічну роль з позиції динамічного розвитку мовлення як системи дій, комунікативних планів і стратегій, тобто ДА з позиції динаміки розвитку мовлення можна ототожити з комунікативним ходом [1, с. 117]. По-перше, МА має тільки одну інтенцію, а ДА – декілька. По-друге, МА функціонують як «будівельний матеріал» для ДА. ДА можуть збігатися із МА, а можуть і вміщувати декілька МА. По-третє, у комунікативній площині МА має акцент на дію, а дискурсивний – на взаємодію, тобто ДА є фактично обміном МА, які реалізуються комунікантами назустріч один одному [3].

Отже, ДА звинувачення типу «акузатив» є ініціальним ДА, який реалізується у режимі некооперативного спілкування. Під час цього адресат зазнає певної шкоди (комунікативному статусу, «лицю») від адресанта.

ДА звинувачення у дитячій художній літературі може за формою 1) збігатися з МА; 2) складатися із декількох однотипових МА; 3) складатися з декількох різнотипових МА.

Якщо ДА звинувачення матеріально еквівалентний певному МА, це означає, що одиниці плану вираження суттєво «перевантажені» одиницями плану змісту [2, с. 104].

ДА звинувачення виформовується сукупністю прямих та непрямих МА репрезентатив, комісив, директив та експресив.

Ключовою центральною ілокуцією МА репрезентатив у межах ДА звинувачення є доведення відповідальності звинувачуваного за певний негативний вчинок. Оскільки основне комунікативне призначення цього МА полягає у вираженні твердження, то МА репрезентатив може функціонувати як прямий МА у ДА звинувачення. Це означає, що ілокуція звинувачення втілюється у буквальному значенні речення – констатації негативного факту.

МА репрезентатив (твердження) втілює звинувачення через вказівку на факт вчинення небажаної дії:

“Well, well,” he said. “You didn’t get yourself killed.” “You knew it was a trap,” I said [10, с. 251].

Автор звинувачення бере на себе відповідальність за істинність та правдивість сказаного. Негативне відношення до звинувачуваного передається не через негативно марковану лексику, а шляхом вказівки на дію, яка не відповідає певним нормам у межах системи цінностей автора звинувачення.

Коли мовець бере на себе відповідальність за істинність свого звинувачення, він впевнений у факті вчинення небажаної дії:

“Is there a problem?” Mrs. Ruppert stood glaring at them, hands on her hips. “Yeah, there’s a problem.” Tyler pointed to Luke. “Luke Quackenbush Varnway threw out my homework.” “I did not and don’t call me that!” Luke pointed at Sophie. “She started all this!” [8, с. 40].

Автор звинувачення вказує на дійових осіб вчинення негативної дії (*Luke Quackenbush Varnway, she*), факт її вчинення (*started all this, threw out my homework*) та своє відношення до цього (*there’s a problem*). Отже, пряма інтенція звинувачення насамперед втілюється через прямий МА репрезентатив, оскільки мовець вказує на факт вчинення негативної дії, що є основним доказом провини звинувачуваного.

Для вираження інтенції звинувачення також використовується прямий МА експресив. З його допомогою мовець не наголошує на факті вчинення дії, а на своєму трактуванні цієї дії та відношенні до неї:

“Traitor!” I dug my last gold drachma out of my pocket and threw it at Luke. As I expected, he dodged it easily [11, с. 142].

Автор звинувачення втілює МА експресив (образу) і через використання лексем із негативними конотаціями демонструє своє негативне відношення до вчинку. Образа передає негативні емоції і загрожує позитивному «лицю» адресата. При цьому, якщо МА комплімент можна описати у категоріях ввічливості, то МА образи описується не у категоріях відсутності ввічливості, а присутності абсолютної неввічливості.

Отже, МА експресив для вираження звинувачення може реалізуватись через ілокутивну дію образи у прямому значенні, а також комплімент – у іронічному значенні:

“You forged my signature,” her father added, his voice throaty, like a cat’s growl. “I’m

slightlyimpressed. It's not the easiest one in the world to copy." *The food got stuck, and Sarah had to swallow and swallow to make it go down. "Um," she said. "I was sick. I just didn't want to bother you"* [7, с. 20].

Адресант вказує на факт вчинення негативної дії, проте виражає своє «позитивне» бачення цього вчинку. Контекст комунікативної ситуації та система норм дають звинувачуваному змогу зрозуміти, що, попри відсутність «негативного» бачення, цю інтеракцію слід трактувати як звинувачення, а не комплімент.

Мовець використовує МА експресив не для того, щоб ствердити факт вчинення звинувачуваним небажаної дії, а для того, щоб виразити своє негативне відношення до нього. А оскільки цей тип ілокуції є допоміжним, то МА експресив найчастіше вживається у ланцюжку з іншими типами МА.

Часто запитальні конструкції слугують для вираження не інтерогативних, а прагматичних значень і є основою для реалізації інших непрямих МА у межах ДА звинувачення:

Hades's eyes grew dangerously bright. "You dare keep up this pretense, after what you have done?" I glanced back at my friends. They looked as confused as I was [10, с. 324].

Риторичне запитання, інтенсифікуючи перлокутивний ефект цієї мовленнєвої дії, використане для реалізації непрямого МА експресив, оскільки автор не бажає отримати відповідь на запитання. З одного боку, автор звинувачення піддає сумніву авторитет звинувачуваного виконувати певні небажані дії, а з іншого – шляхом втілення риторичного запитання – висловлює своє негативне відношення до цієї дії.

Непрямий МА комісив та директив не виражають ілокуції звинувачення, проте містять певні типи імпліцитної інформації, що дозволяє припустити факт вираження ними звинувачувальної ілокуції непрямо:

"Do you know the punishment for insulting the Silver?" the soldier snapped. Thor's heart pounded, but he knew he couldn't back down. "Please, forgive him, sire!" his father said. "He is a young child and –" [9, с. 17].

Можна стверджувати про небажання автора здійснити запит інформації, оскільки вона є загальновідомою у заданій комунікативній ситуації. Тому запитальна конструкція виражає не МА квеситив, а інший МА. Пресупозицією у цьому запитанні є *"You insulted the Silver"*, що вказує на факт вчинення небажаної негативної дії і несе звинувачувальну

інтенцію по своїй природі. Через втілення запитання та наявні пресупозиції автор реалізує непрямий МА комісив – погрозу (*"I will punish you for your insult"*), вказуючи звинувачуваному на наслідки небажаної дії.

Отже, МА комісив у межах ДА звинувачення може реалізувати некооперативні мовленнєві дії, на кшталт погрози, виражаючи негативне відношення до вчиненого.

Запитання може також виражати непрямий МА репрезентатив:

"Don't you know, boy, that it is not a warrior's way to tattle on his friends – much less his own family, his own blood?" the knight asked Drake [9, с. 69].

Хоча мовець використовує інтерогативну конструкцію, насправді він не бажає отримати відповідь на запитання – він її знає. За допомогою цієї конструкції непрямі висловлюється звинувачення та несхвалення дії адресата.

ДА звинувачення може також втілюватись декількома однотиповими МА, призначення яких полягає у тому, щоб підсилити перлокутивний ефект від його реалізації:

"You've been toying with us all along," I said. "You wanted us to bring you the Fleece and save you the trouble of getting it." Luke scowled. "Of course, you idiot! And you've messed everything up!" [11, с. 142].

Декілька МА репрезентатив вживаються для вираження звинувачення тоді, коли мовець прагне продемонструвати логічний ланцюг своїх умовиводів та припущень стосовно вини адресата та підсилити свою аргументацію. Тому чим більше МА репрезентатив вживає для вираження звинувачення мовець, тим важче адресату буде цю вину спростувати.

Утілення декількох однотипових МА експресив також спостерігається у складі ДА звинувачення:

"Ha! You know he would never do that! The old fool wouldn't have the guts!"

"You call it guts? Betraying your friends? Endangering the whole camp?" [11, с. 143].

У цьому значенні МА експресив вживається як непрямий МА, тобто не для реалізації запиту про інформацію, а для вираження негативного відношення до звинувачуваного. Кожне наступне запитання підсилює емоційність ситуації та знову ж таки збільшує його вину.

Варто зазначити, що оскільки ключову ілокуцію звинувачення втілюють МА репрезентатив, а решту МА – додаткові, то останні

часто вживаються не як самостійні МА у межах ДА звинувачення, а у блоці різнотипових МА разом із МА репрезентатив. Це дозволяє одночасно досягти декількох цілей у межах одного ДА звинувачення: висловити своє негативне відношення, обґрунтувати своє звинувачення, виразити негативний вплив на особу мовця від небажаної дії адресата тощо:

"Perseus Jackson," Mrs. Dodds said, in an accent that was definitely from somewhere farther south than Georgia. "You have offended the gods. You shall die." [10, с. 324].

Для реалізації ДА звинувачення мовець використовує МА репрезентатив та комісив. Ствердження у МА репрезентатив вказує на факт вчинення негативної дії, а погроза у МА комісив спрямована на майбутнє, щоб вказати звинувачуваному на його провину і покарання за вчинення небажаної дії.

Може також реалізуватись ланцюжок різнотипових МА, кожен з яких виконує свою ілокуцію у межах ДА звинувачення:

"But ..." Annabeth spoke. *I could tell her mind was going a million miles an hour. "Lord Hades, your helm of darkness is missing, too?" "Do not play innocent with me, girl. You and the satyr have been helping this hero-coming here to threaten me in Poseidon's name, no doubt-to bring me an ultimatum. Does Poseidon think I can be blackmailed into supporting him?"* [10, с. 326].

МА директив використовується для того, щоб змусити звинувачуваного припинити виконувати небажану для мовця дію. МА репрезентатив стверджує факт вчинення небажаної дії. Непрямий МА експресив завершує ДА звинувачення і вживається для того, щоб виразити негативне відношення до факту вчинення дії та учасників комунікативної ситуації.

МА квеситив рідко функціонує як прямий МА у межах ДА звинувачення, адже мовець знає ситуацію і не має наміру робити запит про інформацію. Зазвичай МА квеситив функціонує як непрямий МА експресив для вираження емоційного стану мовця:

"You poisoned Thalia's tree." Luke sighed. *"Right to the point, eh? Okay, sure I poisoned the tree. So what?" "How could you?" Annabeth sounded so angry I thought she'd explode. "Thalia saved your life! Our lives! How could you dishonor her –"* [11, с. 75].

Ланцюжок МА у межах ДА звинувачення є таким: експресив – репрезентатив – репрезентатив – експресив. За допомогою першого МА мовець намагається викликати у звинувачуваного докори сумління, після чого репрезен-

татив стверджує факт вчинення позитивної дії, від якої звинувачуваний отримав користь. Причому репрезентатив може стверджувати або факт вчинення небажаної дії, що нанесла шкоди мовцю, або факт вчинення позитивної дії, від якої звинувачуваний отримав вигоду/користь. МА експресив, вжитий у цьому оточенні, виражає негативну емоційність.

Висновки з проведеного дослідження.

Отже, ДА звинувачення виформовується прямими та непрямыми МА репрезентатив, директив, експресив та комісив. ДА звинувачення може за формою 1) збігатися з МА; 2) складатися з декількох однотипових МА; 3) складатися з декількох різнотипових МА. Ключову ілокуцію – ствердження факту небажаної дії – виконує репрезентатив. МА експресив втілює додаткову ілокуцію – вираження негативного відношення, тому він, поряд із МА репрезентатив, може прямо втілюватись для вираження звинувачення. МА директив та комісив слугують допоміжними МА у ДА звинувачення, що вживаються за умови втілення МА репрезентатив або експресив, оскільки прямо не виражають основної та допоміжної ілокуції звинувачення.

Перспективним, на нашу думку, видається подальший ґрунтовний аналіз виправдання як дискурсивного акту типу «апологетив» у комунікативній ситуації звинувачення/виправдання в англomовній дитячій літературі.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Макаров М. Л. Основы теории дискурса. М.: Гнозис, 2003. 280 с.
2. Приходько А. Н. Дискурсивные акты: прагмасемантика и прагматипология. Когниция, коммуникация, дискурс: Междунар. сб. научн. тр. Вып. 1. Х.: ХНУ, 2010. С. 101-122.
3. Трофимова Н. А. Мозаика смысла: элементы и операторы их порождения. СПб: ИВЭСЭП, 2010. 110 с.
4. Шевченко И. С. Историческая динамика прагматики предложения: английское вопросительное предложение 16-20 вв. Х.: Константа, 1998. 168 с.
5. Austin J. L. How to Do Things with Words. Oxford: Oxford University Press, 1962. 167 p.
6. Dijk T. A. van. Studies in the Pragmatics of Discourse. The Hague: Maiton, 1981. 331 p.
7. Hellisen C. Beastkeeper. Turtleback Books, 2015. 206 p.
8. Messner K. All the Answers. New York: Bloomsbury Publishing USA, 2015. 273 p.
9. Rice M. A Quest of Heroes. Morgan Rice, 2012. 234 p.
10. Riordan R. The Lightning Thief. New York: Disney/Hyperion, 2006. 416 p.
11. Riordan R. The Sea of Monsters. New York: Disney/Hyperion, 2007. 320 p.
12. Searle J.R. Speech Acts: An Essay in the Philosophy of Language. Cambridge: Cambridge University Press, 1969. 203 p.